



Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AUTENTIČNO DELANJE NA TRAGU KANTA**

*Danijela Grujić**

Sažetak: Filozofsko zasnivanje autentičnog delanja koje svoj dublji osnov ima u stanovištu o autentičnom mišljenju, u izvornosti mišljenja koje pita i produktivnoj snazi spontaniteta pitajuće svesti, propitujući poseže u ovom radu za vlastitim istorio-filozofskim ishodištima u korpusu Kantove praktičke filozofije. To se svakako odvija u obzoru značaja koji je Kant u celini svoje filozofije pridao iskušavajućem mišljenju, utemeljujućem i vodećem karakteru vlastitih filozofskih pitanja.

Uspostavljanje filozofsko-pravnog, filozofsko-političkog i etičkog stanovišta u području autentičnog mišljenja u prvom uobličavanju obraća svoju pažnju na ontologijski momenat filozofije prava, filozofije politike i etike, dakle, s obzirom na pitanje filozofskog zasnivanja stvari prava, politike i morala. U susretu sa Kantovim filozofskim nasleđem u središtu naše rasprave nalazi se s jedne strane kritički pristup biću prava, politike i etike, a s druge strane dekonstruktivni zahvat u tradicionalne obrasce mišljenja onog praktičkog.

Ključne reči: Kant, autentično delanje, filozofija prava, filozofija politike, etika, dekonstrukcija

Uvod

Filozofsko stanovište o autentičnom delanju o kojem je ovde reč počiva na autentičnoj misaonoj delatnosti, na slobodnoj i samosvesnoj upotrebi uma koja zna da počiva na vlastitoj upitnosti. Rani eho ovog novog filozofskog shvatanja¹ zatičemo u čuvenoj početnoj misli Kantove (*Immanuel Kant*) *Kritike čistog uma*: “U jednom rodu svoga saznanja ljudski um ima čudnu sudbinu, što ga uznemiruju pitanja o koja ne može da se ogлуši, jer mu ih postavlja sama priroda uma, ali koja on ipak ne može da reši, jer ona premašuju svaku moć ljudskog uma” (Kant, 1990a: 5). Upitno mišljenje kao koren naše misaone delatnosti, kao najranije još neznajuće mišljenje, nasuprot stanovištu tradicionalne logike oslonjene na učenje o tvrdećoj misli, ima istinitosni kapacitet. Zahvaljujući njemu naše mišljenje ima pluralitet mogućnosti. Ono otvara raznovrsne sklopove misaonih odnosa. Pitanja uspostavljaju pitanja,

* Dr. Gimnazija “Jovan Jovanović Zmaj”, Novi Sad, grujic.danijela11@gmail.com

** Rad je pripremljen za Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta 22–23. aprila 2024. godine u Sarajevu u organizaciji Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

¹ Izloženo je u delu *Autentično mišljenje* autora ovog rada (Grujić, 2022).

pojmove, stavove, zaključke i dokaze, čitav naš misaoni svet, a unutar njih, kao na primer kod sudova, formira polivalentnu strukturu. Pa ipak, o nekim stvarima, često onim prvim i najdubljim, možemo samo pitati. U pitanjima smo, zapravo, tada i jedino istiniti, jer misaono dotičemo za nas tajnovito biće obestranjujući ga pitanjem.

Filozofsko zasnivanje autentičnog delanja u široj koncepciji autentičnog mišljenja, u izvornosti mišljenja koje pita i produktivnoj snazi spontaniteta pitajuće svesti, u onto-logičkoj tezi o prvenstvu pitanja, ima za zadatak da postavi pitanje o praktičkom biću, o njegovom “dohvatanju”² koje se odvija u našoj upitnosti. Dakle, o njegovom nastanku u razlučujućoj delatnosti mišljenja koje pita kroz destrukciju neposredne celovitosti praktičkog života. Pitajući o filozofskom zasnivanju stvari prava, morala i politike iz vizure autentičnog delanja pitamo tako najpre o prvom zahvatanju, najranijoj upućenosti svesti na praktičko biće, pitamo za čin njihovog obostranog misaonog uspostavljanja upitnim mišljenjem. I tu se krećemo u području ontologijskog momenta filozofije prava, etike i filozofije politike.

Potraga za istorio-filozofskim ishodištem filozofske postavke o autentičnom delanju koja u ovom radu seže do Kantovog filozofskog nasleđa, posebno do njegove praktičke filozofije, ima svoju najdublju opravdanost u Kantovoj misli o kauzalitetu slobode. Razvijajući stanovište o slobodnoj delatnosti subjekta kao praktičkog bića, o autonomiji praktičkog uma i njegovom primatu, Kant je, kao što znamo, izveo radikalni obrt u odnosu na tradicionalnu etiku. Polazeći upravo od ovih osnovnih Kantovih misaonih niti, stavljajući u središte ispitivanja slobodu upitnog još neznajućeg mišljenja, otvorićemo raspravu o uspostavljanju filozofsko-pravnog, etičkog i filozofsko-političkog stanovišta u području autentičnog mišljenja. I tu će dominantan biti Kantov prepoznatljiv kritički pristup biću onog praktičkog, kao i njegov dekonstruktivni zahvat u tradicionalne obrasce mišljenja onog praktičkog.

Treba stoga dati još jednu važnu uvodnu napomenu o značaju iskušavajućeg karaktera Kantovog filozofiranja, dakle, o njegovom dubljem kritičkom smislu. Propitujućim načinom tematskog zasnivanja svog kritičkog poduhvata, i pored onto-logičkog držanja u krugu tradicionalne filozofije, Kant je pružio jedan od najlepših i najuzornijih primera filozofskog delovanja spontaniteta pitajuće svesti:

Polje filozofije u tom kosmopolitskom značenju može se svesti na sledeća pitanja:

² Bloh razvija tezu o “dohvatanju” u delu *Experimentum mundi* (Bloh, 1980: 52–53).

1. Šta ja mogu da znam?
2. Šta treba da činim?
3. Čemu smem da se nadam? – i
4. Šta je čovek? (Kant, 1976: 34)

Revolucionarnost Kantovog mišljenja, povեսno samoosvešćenje Evrope, pokrenuta je silinom upravo ovih filozofskih pitanja istaknutih u Kantovoj *Logici*. Možda je to tajna “kantovske intelektualne klime” (Poper, 1999: 128) koju spominje Poper (Karl R. Popper). Epohalni zahtevi za samoosvešćenjem čovekove subjektivnosti, njegovih teorijskih, praktičkih i pojetičkih moći, ujedno i njegovih granica kao spoznajnog, delatnog i stvaralačkog subjekta, nalaze se u središtu Kantovog filozofskog novuma. Kao jedan od najzrelijih plodova ovog tada novog, a zatim epohalno dominantog stanovišta jeste misao o samoproizvođenju ljudskog sveta, sveta slobode, a zatim i o misaonom proizvođenju bića, a ono je, bitno je napomenuti, vođeno propitujućom misaonom delatnošću o tome “Šta treba da činim?”.

Autentično filozofsko zasnivanje delanja

U susretu sa Kantovim filozofskim nasleđem koje neguje osvešćen odnos prema vlastitim kritičkim polazištima, na njegovim propitujućim misaonim podsticajima, u središtu naše rasprave nalazi se s jedne strane kritički pristup biću onog praktičkog, a s druge strane dekonstruktivni zahvat u tradicionalne obrasce filozofsko-pravnog, etičkog i filozofsko-političkog mišljenja. Pri tome se posebno ističe kritički, emancipacijski i povесni karakter praktičkog bića nasuprot preovlađujućim pozitivno-dogmatskim i apstraktno-totalitarnim elementima u njegovom istorio-filozofskom poimanju.

Ilustracije radi, u dugoj istoriji svog uobličavanja još od antike na ovamo filozofsko-pravno mišljenje se oslanjalo na tradicionalne logičke zasade aristotelovske i kasnije u novom veku spekulativne logike. U tom smislu možemo reći da je filozofsko-pravno mišljenje bilo u onto-logičkom kontinuitetu sa vodećim filozofskim tokovima mišljenja. Logička učaurenost mišljenja u iskaznoj logici tako je proizvela tipično zatvorene ontološke sklopove kako antičke, tako i moderne filozofije, što je svoj izraz imalo i u području filozofije prava, posebno u pozitivno-dogmatskim i apstraktno-totalitarnim stanovištima sa dalekosežnim uticajem u evropskoj pravno-političkoj kulturi.

U pokušaju da se izvede kritički dekonstruktivni zahvat u ovu tradicijom okoštalu misaonu strukturu filozofskog zasnivanja stvari prava, morala



i politike oslonićemo se na temeljnu postavku autentičnog mišljenja o ontološkom primatu pitanja i ispitati mogućnosti – sasvim nove i još neistražene filozofske predele – koje nam ona otvara u području promišljanja praktičkog bića. Sa tom kritičkom zadržkom i misaonim strpljenjem u odnosu na sve ranije postavke praktičke filozofije započinjemo ovo propitivanje, imajući u vidu da ono kao i vremenito uspostavljanje ontologijskog stava praktičke filozofije počivaju na upitnosti naše svesti. U njenom delokrugu sve ostaje otvoreno za dalja povesna priređivanja, a filozofska ideja onog praktičkog se oslobađa okoštalosti vlastitih vremenitih fenomena uronjenih u misao o “završenosti sveta” (Vrkatić, 2009: 14).

Treba dodatno napomenuti da stanovište praktičke filozofije koje se ovde želi uspostaviti za svoju pretpostavku ima fundamentalnija ontološka istraživanja ranije razvijena u delu *Autentično mišljenje*. Noseće stavove i uvide dužni smo, bar u skici, da izložimo i ovom prilikom, kako bismo na ovom mestu mogli da razvijemo prelaz ka filozofskom stanovištu autentičnog delanja. U tom smislu postavke autentičnog mišljenja jesu zasnivajuće u ovom radu, ali njihovo samo uspostavljanje izvedeno je na drugom mestu.

Noseća teza filozofije autentičnosti jeste ona o ontološkom prvenstvu pitanja, o ontološki otvorenim misaonim sklopovima baziranim na jednom novom logičkom učenju o misaonom prvenstvu pitanja. Generatorski potencijal pitanja kao izvorne misaone forme, sa snažnim istinitosnim kapacitetom otvorenim ka pluralitetu raznovrsnih odgovora, posmatra se i iz motivišućeg ugla, na šta je posebno u području hermeneutike skretao pažnju Gadamer (Hans-Georg Gadamer), što nas bliže upućuje na vlastiti povesni horizont, ali i na dublji odnos prema nama samima. Mi smo tako delatno aktivni u kreiranju vlastitog sveta jer unutar interpretacije “tek motivacijom postavljanja pitanja konstituiše se uopšte tema i predmet istraživanja” (Gadamer, 1978: 318). Dakle, u svom izvoru, u samom svom produktivnom jezgru, naše mišljenje gradi vlastitu autentičnost. U pitanjima smo najdublji, najviše svoji, i ceo misaoni tok potekao odatle drži se u kontinuitetu i celovitosti zahvaljujući tome.

Ako se upitnost, dakle, posmatra kao inicijalni događaj ljudske svesti, kao proces njenog samokonstituisanja, onda se ona i u području našeg praktičko-filozofskog mišljenja ima pojaviti kao inicijalni događaj pravne, moralne, ekonomske i političke svesti. Kao još uvek neznajuća, ona oformljuje svoju vlastitost u osluškivanju pravnog, moralnog, ekonomskog i političkog života koji teče i u koji zahvata upitno uobličujući za sebe biće prava, morala, ekonomije i politike. U prvom misaonom dodiru pitanjem ovo praktičko biće

nam je još strano, po mogućnosti čak i neizrecivo. Tu se događa njegovo početno misaono obestranjivanje. Taj tihi rad logičkog samokonstituisanja praktičkog mišljenja u vlastitoj upitnosti, koliko do njega uspemo da misaono prodremo, treba učiniti osnovom autentičnog filozofskog zasnivanja stvari prava, morala i politike.

Kada govorimo o Kantovom doprinosu ovom našem istraživanju važno je istaći da je on snagom velike, a opet u istoriji retke filozofske intuicije u području etičke didaktike došao do snažnih misaonih proboja o značaju moralne upitnosti. U *Metafizici morala*, raspravljajući o dijaloškom načinu poučavanja kao najprimerenijem samom etičkom predmetu, kaže: “Jer ako neko hoće da o nečemu ispita um nekog drugog, to se ne može dogoditi drukčije nego dijaloški, tj. na taj način što učitelj i učenik jedan drugog uzajamno pitaju i odgovaraju” (Kant, 1993: 280). Nadalje, imajući u vidu Sokratovo (Σωκράτης) majeutičko nasleđe, Kant razvija uvid u pokretački karakter pitanja za celinu misaonog procesa, a posebno je značajno mesto kada kaže da se pitanjima “razvija obdarenost za izvesne pojmove” (Kant, 1993: 280), jer time raskriva unutrašnju logičku povezanost pitanja i pojma. Na tom talasu, prvi put se događa u istoriji filozofije neobična stvar, Kant uviđa prvo da je potrebno usavršavanje upitnog mišljenja kada kaže da učitelj u dijalogu sa učenikom i sam zahvaljujući protivpitanjima učenika “uči kako treba dobro da pita” i drugo, skoro neverovatno za ono vreme, da je potrebno logički propitati do tada, a i kasnije zadugo potpuno logički zapostavljena pitanja, jer kako kaže “to je zahtev upućen logici, koji još nije dovoljno uzet u obzir: da ona daje i pravila kako treba svrsishodno tražiti, tj. ne uvek za odredbene nego i za prethodne sudove (iudicia praevia), pomoću kojih se čovek navodi da misli” (Kant, 1993: 280). Mnogo kasnije će Ričard Her (Richard Marvyn Hare) u svom *Moralnom mišljenju* uputiti na “kanone za promišljanje pitanja” (Her, 2005: 14) u sklopu logike moralnog mišljenja kao delu filozofske logike.

Praktičko biće, najfluidnije po svojoj prirodi, sazdana na trebanju, na kantovskoj misli (Kant, 1990b: 53) da se nešto može zato što se ima svest o tome da to treba, možda je najistinitije upravo u pitajućem dohvatanju. U toj labavoj, ali strasnoj misaonoj vezi ono ima očuvan prostor vlastite slobode za povեսno priređivanje. Bez čvrstog tvrdećeg fiksiranja ono lebdi u sferi mogućnosti kao svom vlastitom elementu, a ličnost može da pitajući poseže u praktički život sa distancom u odnosu na njegovu pozitivnost. Zahvaljujući tome mi i možemo “da postavljamo zakone o onome što treba da se dešava” (Kant, 2008: 70).

Dekonstrukcija tradicionalnih formi praktičkog mišljenja

U kritičkom propitivanju vodećih tradicionalnih filozofsko-praktičkih misaonih formi istorio-filozofski artikuliranih kao fenomeni ontologijskog stava praktičke filozofije i njihovoj dekonstrukciji na niti vodilji autentičnog mišljenja nastojimo, ovde samo u kratkim misaonim potezima, da prokrcimo put jednom novom shvatanju koje bismo hteli da imenujemo stanovištem autentičnog delanja. Ono bi u području filozofije prava bilo misaono najbliže kritičkom prirodno-pravnom stanovištu. Tako se za nas priprema jedan nov i još neistražen filozofski prostor u otklonu od dogmatizovanih čvrstih ontologijskih struktura i okoštalih konstelacija moći karaktetistično usidrenih u logičkom fiksiranju suda kao temeljne misaone forme. Ovaj misaoni proboj kritičkog propitujućeg preispitivanja, prema tome, vođeno mišlju “Sapere aude” (Kant et al., 2004: 7), kreće se ka izvornosti ontologijskog pitanja praktičke filozofije.

Tek na temelju tog pitanja živi otvoreni pluralitet mogućnosti našeg autentičnog delanja i nijedan ontologijski stav praktičke filozofije zapravo nije u potpunosti autonoman, počiva u njemu kao svom pitajućem ishodištu. Ovde se u misaonom lebdenju postavljenog ontologijskog pitanja praktičke filozofije, prema tome, izvodi kritička suspenzija logički neopravdane autonomije ontologijskog stava praktičke filozofije. Učinio je to među prvima upravo Kant pitajući u *Metafizici morala* na početku rasprave o pravu “Šta je nauka o pravu?” i “Šta je pravo?” (Kant, 1993: 31). I tek se u tajnovitoj dinamici njihovog uzajamnog odnosa obojenom samosvojnošću postavljenog pitanja razlaže privid ravnodušnosti svakog izolovano posmatranog stava, ali i sistemsko sputavanje mogućeg bića onog praktičkog. Upravo tu leži istinitosni kapacitet pitanja, on pribira i čuva područje mogućeg, upućenost na još-nebiće koje je na putu da bude, oslušivanje nemišljenog.

Izrazito fluidni karakter bića praktičkog istakao je još davno Aristotel (Αριστοτέλης), ne dovodeći ga u svoje vreme u vezu sa upitnošću naše svesti. U Aristotelovom određenju pojma mogućnosti u petoj knjizi *Metafizike*, gde pored drugih razmatra i sledeće bitno praktičko svojstvo: “mogućnost da se što god lijepo obavi ili prema izboru, jer pokatkada o onima što samo hodaju ili govore – ali ne ni lijepo ni kako nakaniše – kažemo kako ne mogu ni govoriti ni hodati.” (Aristotel, 1985: 128), temeljno je mesto u zasnivanju filozofskog mišljenja o onom praktičkom. U svom promišljanju pojma mogućnosti – pojma koji Aristotel prvi uzdiže na rang najtemeljnijih filozofskih pojmova – ovaj veliki helenski mislilac uočio je jednu praktičku odredbu,

koja će zadobiti filozofski smisao u njegovoj praktičkoj filozofiji, ali će ga u osnovi tek buduća vremena, prvenstveno Kant, dublje problematizovati kroz reflektovanje pojma slobode.

Ono praktičko Aristotel određuje kao sferu ljudskih stvari, sferu ljudskog delanja i akcije, ono o čemu može da se odlučuje. “Ne postoji ni dobro ni rđavo delanje nezavisno od razuma i karaktera” – tvrdi Aristotel (1970: 144) u *Nikomahovoj etici*. Polazna tačka akcije je odluka, a odluke htenje i razlog. Zapravo, to je mišljenje usmereno htenjem ili htenje usmereno mišljenjem. Stoga je princip delanja u čoveku, a svrha je u samom delanju – “jer raditi dobro već predstavlja cilj” (Aristotel, 1970: 144), dok je kod stvaranja svrha u delu koje nastaje. Pri tome, Aristotel povlači vidnu razliku između delanja i stvaranja više vrednujući delanje, što Platon (Πλάτων) u *Državniku*³ (Platon, 2000: 299–305) na primer još ne čini jasno.

Bitna odlika onog praktičkog o kome se odlučuje jeste da je moguće i da je buduće. Ovaj Aristotelov uvid jedan je od najznačajnijih u istoriji praktičke filozofije. Ono što je prošlo je nepromenljivo i o tome Aristotel (1970: 145) kaže: “ne odlučuje se o onome što se dogodilo nego o onome što treba i što može da se dogodi, jer ono što je bilo ne može da nije bilo”. Takođe, Aristotel ističe da niko ne odlučuje ni o onome što nema nekog cilja koji bi se postigao delanjem. Praktičko biće je, dakle, ono biće koje može da bude i drukčije. Njemu je svojstveno i to da se “ne može utvrditi da li jeste ili nije tako ako više nije izloženo našem neposrednom posmatranju” (Aristotel, 1970: 145).

U sferi praktičkog života, kaže Aristotel, od ključnog značaja je za čoveka sposobnost razumnog delanja koja se oslanja na razboritost ili praktičnu mudrost – phronesis. Aristotel pruža više određenja razboritosti, jedno od njih je “sposobnost pravilnog rasuđivanja u radu na onome što je dobro za ljude” (Aristotel, 1970: 148). Upravo Kant pokazuje presudnu vezanost Aristotelove praktičke filozofije za iskustvo posebno u shvatanju razboritosti, da je propis razboritosti “još uvek hipotetičan; radnja se ne nalaže apsolutno, već samo kao sredstvo za postizanje neke druge svrhe” (Kant, 2008: 52), nastojeći da nasuprot tome utvrdi “formalno najviše načelo čistog praktičkog uma (kao autonomije volje)” (Kant, 1990b: 63) u vidu kategoričkog imperativa, te da je to “nerazdvojno povezano sa svešću o slobodi volje” (Kant, 1990b: 65), što predstavlja vododelnicu stare i nove praktičke filozofije.

Predlažući sada dekonstrukciju tradicionalnih formi praktičkog mišljenja na bazi autentičnog mišljenja tražimo u Kantovom duhu novo savladavanje

³ Posebno treba obratiti pažnju na 258e, gde Platon deli znanja na teoretska i praktična.

“lenjosti i kukavičluka” (Kant et al., 2004: 8) i jednu “istinsku reformu načina mišljenja” (Kant et al., 2004: 10), koja bi najposle iznedrila i slobodu javne upotrebe praktičkog uma, slobodu širokog društvenog dijaloga na temelju upitne moći mišljenja. Kantovo osluškivanje ove problematike u sferi javnog prava odvela ga je konačno do misli o transcendentnom načelu publiciteta izloženom u *Večnom miru*: “Nijedno delovanje koje se tiče prava drugih nije opravdano ako se njegova maksima ne slaže sa publicitetom” (Kant, 1995: 94). Ova misao postaće jedan od temeljnih stubova liberalno-demokratskog filozofsko-političkog mišljenja, a u životnoj praksi autoritarnih režima postaće čuvena misao o tome da je slobodoumnim građanima javnost jedina zaštita. Suprotstavljajući moć koja teži tajnosti i istinu koja traži javnost Jaspers (Karl Jaspers) na tom tragu izražava zahtev da se političke odluke pripreme u javnom razmišljanju o njima, u razvijenom društvenom diskursu. “Javnost je prostor za politiku slobodnog naroda. Količina javnosti merilo je njegove slobode... politička sloboda zahteva javnost onoga što određuje sudbinu svih” (Jaspers, 2014: 115).

Stavljajući u središte praktičkih stvari upravo naš vlastiti povesni i egzistencijalno motivisani misaoni interes uobličen pitanjem – kao što se Kant u *Zasnivanju metafizike morala* pita “Kako je moguć imperativ moralnosti?” (Kant, 2008: 57) – ono praktičko nam se pojavljuje kao naše autentično, “dohvaćeno” u svom vremenitom senzibilitetu kao ono o čemu se ima bitno misliti te stoga i jeste “stvar mišljenja” (Hajdeger, 1998: 67–68). Vremenito samouspostavljanje stvari praktičkog mišljenja vođeno je zagonetnošću koja nije slučajna i spoljašnja, formirana je upitnošću naše svesti o onome što je sporno u prezentnom svetu, u otvorenoj čistini vremenitog osluškivanja uzburkanog toka praktičkog života. Otuda dolazi i Kantov toliko hvaljen probuđeni filozofski interes za vlastitu sadašnjost u pitanju “Šta je prosvetćenost?”, čime se začinje osoben “diskurs modernosti i diskurs o modernosti” (Kant et al., 2004: 22) prema shvatanju Fukoa (Michel Foucault). Upravo to je na delu i kada Kant o svetskoj istoriji pita: “Kako će naši daleki potomci prihvatiti teret povijesti koju ćemo im predati u naslijeđe nakon više stoljeća?” (Kant, 2000: 31) i odgovara da će o tome “suditi samo s gledišta onoga što njih zanima” (Kant, 2000: 31).

Nacrt autentičnog filozofskog zasnivanja stvari prava, morala i politike

Autentično shvatanje praktičkog života svoju dublju osnovu gradi u kritički osvešćenom upitnom zasnivanju stvari praktičkog sveta. Njihovo vremenito samouspostavljanje u svom bitnom određenju stvari mišljenja usidreno je u “spornim mestima” praktičkog života koja bude našu pažnju i upitnost i zatim provociraju na delanje. Treba, dakle, da razmotrimo naše slobodno misaono odnošenje prema praktičkom biću u korenu samouspostavljanja pravne, moralne i političke svesti, u da tako kažemo praxis imaginaciji, kada ga pribirajući misaono dohvatamo u njegovoj fluidnosti i rasplinitosti još-ne-bića. Na taj način postavljajući pitanje o ontologijskom pitanju praktičke filozofije pitamo u stvari za naše slobodno odnošenje prema praktičkom biću u korenu samog uspostavljanja praktičkog odnosa. Pitajuća svest je prva, u svom blagom fiksiranju je najbliskija samom životu, posebno bogatom preobilju praktičkog života, ona nežno misaono zahvata u živi tok predrefleksivnog sveta života. A samo pro-birujuće i pri-birajuće upredmećivanje prava, morala i politike koje naše mišljenje izvodi u upitnoj okrenutosti prema živoj dinamici povesnog života jeste osnova ove filozofske refleksije praktičkog života.

U tom svom prvom aktu naša pitajuća svest je negativna jer je destruktivna prema neposrednoj celovitosti praktičkog života. To je tok njene emancipacije od prirodnog životnog toka u njegovoj spontanoj neupitnosti. Upućujući se ka stvarima prava, morala, politike ali i ekonomije, pre nego što one za nas još jesu stvari, mi pitajući razlučujemo i uobličujemo ono što za nas tek mogu i ima da budu, i u tom smislu pitajuća svest je pozitivna. Osim toga, kao što smo istakli, pitajuće praktičko mišljenje je svojom najslabijom misaonom stegom verovatno najbliže biću onog praktičkog koje je najfluidnije. Dvojeći u svojoj začuđenosti o protivrečjima praktičkog života, prvi misaoni rad praktičke svesti, ujedno i negativan i pozitivan, kreira strukturu vlastitih pravnih, moralnih, ekonomskih i političkih odnosa. To je upravo slučaj i sa čuvenim Kantovim ishodišnim pitanjem “Šta treba da činim?” I kako je pitajuća svest još neznajuća, neznajuća je i za svoje odredbene razlike koje kasnije uspostavlja, poput ove o vlastitoj negativnosti i pozitivnosti. Takođe, ona je, iako subjektivna, jer smo u pitanju vođeni sopstvenošću povesno nastalom u okviru određene kulture i tradicije, ipak sasvim nepristrasna. Ne oslanja se na pretpostavke i mnenja i, ako jeste delom prirodno-pravna, onda je to u slabom smislu, samo u svom kritičkom potencijalu.

Prevodeći stranost u vlastitost onoga o čemu pitamo, pitajući za ono pravno, moralno i političko, otvara se za nas područje autentičnog zasnivanja stvari prava, morala i politike u upitnosti naše praxis svesti. Rizik ovog pitanja jeste rizik autentičnog ljudskog postojanja, autentičnost se događa u potresenosti pitanjem, u njegovoj neizvesnosti. Mi u pitanju uvek rizikujemo sebe. Pitajući, takođe, rastvaramo privid samoočiglednosti činjenica praktičkog života i tako demontiramo poguban društveni inženjering čije je današnje domete u organizovanom falsifikovanju činjenica mogla tokom dvadesetog veka samo da nasluti Hana Arent (Hannah Arendt) (Arent, 1994: 39, 51). Dakle, autentičnost se događa i živi u otvorenosti pitanja onog bića koje živi stvarno slobodno i, složićemo se s Kantom, koje se “pod idejom svoje slobode odlučuje na delanje” (Kant, 2008: 105).

Kada postavljamo pitanje “Šta je pravo”, kao što je to u svoje vreme učinio i sam Kant, mi doduše gledamo u aktuelno pravno iskustvo i njegovu zagonetnost, pri-biramo biće prava u njegovoj povesnoj svojstvenosti, ali smo u tome vođeni vlastitom upitnom svešću koja želi svoje vlastite principe za utvrđivanje pravne obaveznosti. Zato ono pozitivno ne može prema našem stanovištu biti određujuće za biće prava, jer ono ne daje uvid u “opšti kriterijum po kome se uopšte može saznati pravo kao i nepravo (iustum et iniustum)” (Kant, 1993: 32) i sliči drvenoj glavi u Fedrovoj priči, kako kaže Kant, koja istina može biti lepa, ali je bez pameti. Ovo pitanje u sferi politike Kant uobličava u svom *Večnom miru* u “problem prave državne mudrosti” (Kant, 1995: 88) koji nas okreće uobličavanju pojma javnog prava nasuprot dominaciji sile u politici što je sofisterija “lažnih predstavnika moćnih na zemlji” (Kant, 1995: 88). Prema tome, misliti da je pravo ono što je pravno zakonito, ili da se državno pravo može izlučiti samo iz iskustva (Kant, 2000: 89), sa pozitivističkim udaljavanjem od vrednosti, svoj najtragičniji epilog imao je u zloupotrebama hitlerizma – bestijalnom ciničnom nihilizmu nacističkog režima koji je osmislio i sproveo holokaust pod okriljem zločinačkih zakona. Tu se naposletku, uviđa Radbruh (Gustav Radbruch), “izjednačuje pravo i sila, samo tamo gde je sila tu je i pravo” (Radbruch, 1980: 265).

Zaključna razmatranja

Čudna igra sudbine učinila je da je filozof koji je u *Kritici čistog uma* odlučno govorio protiv intuitivnosti ljudskog uma (Kant, 1990a: 83) ispoljio u filozofskom svetu možda najviši vid filozofske intuicije. Misleći još uvek iz korpusa tradicionalne filozofije izveo je vlastitim filozofskim naporima

gotovo neverovatan proboj ka shvatanju onog praktičkog u duhu autentičnog mišljenja. Intenzivna promjenljivost, vremenitost, artificijelnost onog praktičkog, saznanje o njegovoj usidrenosti u autonomiji ljudskog uma, navele su Kanta da spontano dotakne koren vlastite upitne moći mišljenja, a mi smo se na njegovom misaonom tragu kretali ka izvornosti ontologijskog pitanja praktičke filozofije kao osnovi autentičnog delanja.

Od Kanta na ovamo ostaje nam u trajnom posedu briga o samostalnosti našeg mišljenja i delanja, o autonomiji uma kao osnovi ljudskog dostojanstva (Kant, 2008: 85). Kako je onda moguće autentično misliti u području filozofije prava, etike, filozofije ekonomije i političke filozofije bez kritičkog uporišta u Kantovom revolucionarnom mišljenju, bez Kantovog dubokog uvida o temeljnom odnosu slobodnog mišljenja i slobodnog delanja (Kant et al., 2004: 18), bez njemu toliko svojstvene perspektive slobode? Na toj misaonoj niti gradili smo u ovom radu sponu autentičnog mišljenja i delanja.

Literatura

- Arent, Hana. *Istina i laž u politici*, Filip Višnjic, Beograd 1994.
- Aristotel, *Metafizika*, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1985.
- Aristotel, *Nikomahova etika*, Kultura, Beograd 1970.
- Bloh, Ernst. *Experimentum mundi*, Nolit, Beograd 1980.
- Gadamer, Hans Georg. *Istina i metoda*, Veselin Masleša, Sarajevo 1978.
- Grujić, Danijela. *Autentično mišljenje*, Srpsko filozofsko društvo, Beograd 2022.
- Hajdeger, Martin. *O stvari mišljenja*, Plato, Beograd 1998.
- Her, Ričard Marvin. *Moralno mišljenje*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005.
- Jaspers, Karl. *Mala škola filozofskog mišljenja*, Laguna, Beograd 2014.
- Kant, Imanuel. *Logika*, Grafos, Beograd 1976.
- Kant, Imanuel. *Kritika čistog uma*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1990a.
- Kant, Imanuel. *Kritika praktičkog uma*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1990b.
- Kant, Imanuel. *Metafizika morala*, Knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad 1993.
- Kant, Imanuel. *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2008.
- Kant, Imanuel. *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.
- Kant, Imanuel. *Večni mir*, Gutenbergova galaksija, Beograd 1995.
- Kant, Imanuel – Fuko, Mišel – Habermas, Jirgen. *O prosvetčenosti*, Zavod za kulturu Vojvodine – Društvo za proučavanje XVIII veka, Novi Sad 2004.
- Platon, *Kratil, Teetet, Sofist, Državnik*, Plato, Beograd 2000.
- Poper, Karl R. *U traganju za boljim svetom*, Paideia, Beograd 1999.
- Radbruch, Gustav. *Filozofija prava*, Nolit, Beograd 1980.
- Vrkatić, Lazar. *Ontologijki stav filozofije prava*, Mediterran Publishing, Novi Sad 2009.



AUTHENTIC ACTION IN THE FOOTSTEPS OF KANT

Summary: Starting from the logical, ontological and epistemological philosophy authentication settings, the paper critically approaches deconstruction, we can freely put it in this direction – the traditional dichotomy of normal-abnormal, and its essential practical-poetic implications. Conceptually speaking, this dichotomy has its origins in modern culture and its philosophical foundations, thus remaining conditioned by it in both its highest results and most recent achievements. Finally, the most striking place is that the dichotomy in its shaped axiological structure goes to quite abstract and formally outlined totalitarian relations, without hearing the question of the formation of a particular individual and group identity, which has significantly determined the fate of humanity over the past two centuries.

Keywords: Kant, authentic action, philosophy of law, political philosophy, ethics, deconstruction

